



М.Ю. Черкова,  
ад'юнкт  
(Луганська академія внутрішніх справ)

## Редакція статті 141 КПК України вимагає істотних змін

**Ключові слова:** зміна обвинувачення, доповнення обвинувачення, нові факти, зміна кваліфікації, зменшення обвинувачення, збільшення обвинувачення.

Ставиться питання про удосконалення процедури зміни обвинувачення на досудовому слідстві і аргументуються пропозиції щодо необхідності винесення у кожному випадку зміни обвинувачення нової постанови про притягнення як обвинуваченого та допиту останнього по суті нового обвинувачення.

Процесуальний порядок зміни обвинувачення в стадії досудового слідства регламентований ст. 141 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК), яка встановлює: “Якщо під час досудового слідства виникне необхідність змінити пред’явлене обвинувачення або доповнити його, слідчий зобов’язаний гідно пред’явити обвинувачення з виконанням вимог, встановлених статтями 131, 132, 133 і 140 цього Кодексу.

Якщо під час досудового слідства частина пред’явленого обвинувачення не знайшла свого підтвердження, слідчий своєю постановою закриває справу в цій частині обвинувачення, про що оголошує обвинуваченому” [1].

Така доволі лаконічна законодавча регламентація породжує численні дискусії і проблеми як в теорії кримінального процесу, так і в кримінально-процесуаль-

ній практиці. Це і різноманітні трактування поняття та видів зміни обвинувачення вченими-процесуалістами, і спори стосовно змісту постанови про притягнення як обвинуваченого, і пропозиції про встановлення спрощеного порядку пред’явлення обвинувачення тощо.

Досліджувана нами стаття була включена до кодексу з моменту його прийняття, і з того часу її редакція жодного разу не змінювалася. Зазначені ж проблеми вироблені, в основному, практикою застосування кримінально-процесуального законодавства. Враховуючи все це, вважаємо, назріла необхідність у розробці пропозицій стосовно редагування статті 141 КПК України.

Аналіз змісту частини 1 статті 141 КПК України дозволяє стверджувати, що, говорячи “якщо... виникне необхідність змінити пред’явлене обвинувачення або доповнити його”, фактично законодавець називає два види модифікації обвинувачення, які можуть бути здійснені слідчим: його зміна та доповнення. Саме таку назву має й стаття 141 КПК України.

Вчені йдуть таким же шляхом. У багатьох монографіях і підручниках з теми, що розглядається, можна зустріти параграфи “Доповнення та зміна обвинувачення”. Питання лежить на поверхні: що ж таке доповнення обвинувачення — різновид його зміни чи самостійний інститут? Доцільно розглянути визначення

і тлумачення даного поняття, що існують на сьогоднішній день у науці кримінального процесу.

О.П. Рижаків наводить, на наш погляд, занадто вузьке тлумачення доповнення обвинувачення. Так, він визначає, що "...обвинувачення змінюється внаслідок того, що встановлено вчинення обвинуваченим іншого злочину, який не ставився йому в вину. В даному випадку обвинувачення доповнюється новими епізодами зі зміною чи без зміни кваліфікації скоєного та ін." [2].

Однак доповнення обвинувачення можливе не тільки при виявленні іншого злочину, але і при виявленні в діях обвинуваченого, за вчинення яких йому вже пред'явлено обвинувачення, самостійного складу злочину, при виявленні співучасників злочину, а також при включенні в обвинувачення будь-яких нових фактів, що призводить до розширення його обсягу.

М.І. Бажанов також при визначенні поняття "доповнення обвинувачення" бере за основу нові злочини, трактуючи цей випадок як "зміну обвинувачення у зв'язку з виявленнями нових злочинів, вчинених обвинуваченим" [3].

Р.Х. Якупов підкреслює, що під доповненням обвинувачення слід розуміти одночасне ставлення в вину обвинуваченому поряд з первинним іншого обвинувачення, яке становить не якісь додаткові епізоди щодо того ж злочину, а самостійний злочин [4].

Але епізод злочинної діяльності — це практично завжди окремий злочин, навіть якщо стаття обвинувачення залишається незмінною (наприклад, вчинення однією особою низки квартирних крадіжок — склад злочину один, епізодів кілька, але виявлення кожної нової крадіжки тягне зміну обвинувачення).

А.Я. Дубинський та В.О. Сербулов подають більш змістовне визначення. На їх думку, доповнення обвинувачення необхідне в тих випадках, коли в процесі розслідування після притягнення як об-

винуваченого виявляються нові факти (окремі дії, епізоди, кваліфікуючі ознаки, самостійні дії) його злочинної діяльності [5]. Водночас, у це визначення не включені деякі інші факти, як, зокрема, додатково виявлені предмети злочину, а також будь-які інші факти, які додатково включаються в постанову про притягнення як обвинуваченого.

Прийнято вважати, що доповнення обвинувачення має місце в тих випадках, коли:

а) після пред'явлення обвинувачення з'ясувалося, що ця особа скоїла ще й інший злочин, який кваліфікується за іншою статтею кримінального закону;

б) з'ясувалося, що обвинувачений, крім злочину, щодо якого йому було пред'явлено обвинувачення, скоїв ще один або низку злочинів, які кваліфікуються за тією ж статтею кримінального закону;

в) після пред'явлення обвинувачення з'ясувалося, що ця особа скоїла злочин у співучасті з іншою особою (особами), якій обвинувачення ще не пред'являлося;

г) у діях особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, виявився самостійний склад злочину.

Крім того, доповнення обвинувачення має місце, на наш погляд, й тоді, коли обвинувачення доповнюється новими обставинами злочину, які були виявлені після пред'явлення обвинувачення (засоби вчинення злочину, наслідки злочину та ін.).

Саме про це говорять у своїй роботі Ф.Н. Фактулін, З.З. Зінатулін та Я.С. Аврах. Вони наводять класифікацію видів зміни обвинувачення стосовно його обсягу, називаючи доповнення обвинувачення — розширенням обвинувачення. При цьому розширення обвинувачення даними авторами трактується як включення в нього окремих фактів, юридичних ознак чи кримінально-правових норм (їх пунктів) [6].

Ми вважаємо, що доповнення обвинувачення — це завжди його зміна.

Проаналізуємо це твердження стосовно обсягу обвинувачення. Для початку треба визначитися, що розуміється під обсягом обвинувачення.

По-перше, під обсягом обвинувачення може розумітися формулювання статей обвинувачення. В цьому випадку про доповнення обвинувачення можна говорити, коли збільшується кількість статей, за якими особа притягується до кримінальної відповідальності. Наприклад, якщо в ході обшуку за містом мешкання обвинуваченого за ст. 185 ч. 3 КК України (крадіжка) була виявлена вогнепальна зброя, обвинувачення доповнюється статтею 263 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне зберігання вогнепальної зброї.

По-друге, під обсягом обвинувачення можна розуміти ті факти і обставини, які викладені слідчим (дізнавачем) у постанові про притягнення як обвинуваченого і лежать в основі обвинувачення, тобто фабулу обвинувачення. В такому випадку будь-яке доповнення обвинувачення можна вважати зміною його обсягу.

Наприклад, коли вже після пред'явлення обвинувачення за ч. 3 ст. 185 КК України (таємне викрадення чужого майна, поєднане з проникненням у житло) з'ясується остаточний перелік викраденого майна та сума збитків, слідчий повинен змінити текст постанови про притягнення як обвинуваченого, доповнивши його уточненим переліком викраденого. Безумовно, обсяг обвинувачення змінився, але кваліфікація дій обвинуваченого залишилася незмінною.

Вчені, які вважають за обсяг обвинувачення його фабулу, погодяться, що в наведеному прикладі обсяг обвинувачення доповнився новими обставинами, а отже — змінився.

Прибічники іншої точки зору протистоятимуть вказаному твердженню, вважаючи, що в даному випадку обсяг обвинувачення не змінився, оскільки стаття обвинувачення залишилася нез-

мінною. Вони, певно, стверджуватимуть, що в даному випадку обвинувачення не змінилося, а тільки поповнилося додатковими обставинами. Наприклад, М.В. Жогін та Ф.Н. Фаткуллін вважають, що "...уточнення, внесені в ході слідства у факти, які характеризують місце, засіб вчинення злочину та його наслідки, дещо конкретизують обвинувачення, але не змінюють його змісту. Тому в даному випадку взагалі не можна говорити про зміну обвинувачення... Коли ж ці обставини виступають як кваліфікуючі ознаки, вони можуть призвести до зміни обвинувачення" [7].

На наш погляд, неприпустима ситуація, коли доповнення обвинувачення може розглядатися в одному випадку як його зміна, а в іншому — тільки як доповнення фабули обвинувачення новими обставинами. Саме тому, з метою однозначного розуміння таких випадків модифікації обвинувачення ми пропонуємо замість терміна "доповнення обвинувачення" вживати термін "зміна обсягу обвинувачення в бік його збільшення". Тоді в будь-якому із зазначених випадків — і в першому, і в другому — можна говорити про зміну обсягу обвинувачення в бік його збільшення.

Таким чином, зміна обсягу обвинувачення в бік його збільшення має місце в разі включення до нього будь-яких нових фактів, виявлених після пред'явлення обвинувачення, що тягне зміну тільки фабули обвинувачення або зміну і фабули, і кваліфікації діяння.

Такими фактами є:

- а) вчинення обвинуваченим іншого, крім інкримінованого, злочину;
- б) виявлення в діях обвинуваченого самостійного складу злочину;
- в) вчинення особою, яка притягується як обвинувачений, злочину в співучасті;
- г) будь-які інші обставини злочину чи відомості про особу обвинуваченого.

Згідно зі ст. 141 ч. 2 КПК України, якщо в ході досудового слідства будь-яка частина пред'явленого обвинувачення

не знайшла підтвердження чи спростувалася в ході подальшого розслідування зібраними доказами, слідчий своєю постановою закриває справу в цій частині обвинувачення, про що оголошує обвинуваченому. Внаслідок цього можуть виникнути ситуації, коли змінювати кваліфікацію не треба, а також коли необхідно змінити кваліфікацію злочину.

Якщо змінювати кваліфікацію не треба, достатньо винести постанову про закриття кримінальної справи в частині пред'явленого обвинувачення, про що оголосити обвинуваченому.

В другому випадку, коли одна стаття (частина статті) Кримінального кодексу замінюється на іншу, слідчий повинен разом з постановою про часткове закриття кримінальної справи винести нову постанову про притягнення особи як обвинуваченого, де вказати зроблену зміну обвинувачення. При цьому, згідно зі ст. 131, 132, 133, 140 КПК України нова постанову про притягнення особи як обвинуваченого повинна бути винесена і пред'явлена обвинуваченому в звичайному порядку.

В юридичній літературі існує думка про те, що коли розслідування у справі призводить до висновку про зміну кваліфікації вчинку обвинуваченого на статтю Кримінального кодексу, що передбачає менш тяжке покарання, і при цьому фактична сторона обвинувачення залишається незмінною, то немає потреби ні в закінченні справи в частині обвинувачення, ні в пред'явленні нового обвинувачення. Достатньо вказати нову кваліфікацію обвинувачення безпосередньо в обвинувальному висновку [8].

Ми категорично не згодні з такою позицією, враховуючи те, що обвинувачений не знатиме про такі зміни, тобто про статтю, за якою він притягується до відповідальності, бо обвинувальний висновок складається слідчим вже після ознайомлення обвинуваченого з матеріалами справи, до яких обвинувальний висновок не входить. Не знатиме він

про цю зміну аж до самого суду, де йому за три дні до засідання вручать копію обвинувального висновку. Такий порядок зміни обвинувачення безпосередньо порушує право обвинуваченого на захист та інші права.

Означений підхід піддають критиці і А.Я. Дубинський та В.О. Сербулов, відзначаючи, що діючий кримінально-процесуальний закон просто не передбачає право слідчого відобразити зміну обвинувачення безпосередньо в обвинувальному висновку. Зміна кваліфікації, в тому числі і така, що покращує положення обвинуваченого, є власне новим обвинуваченням, бо особі ставиться у вину вчинення іншого злочину, а не того, що йому інкримінувався раніше. Тому обвинувачений повинен бути своєчасно повідомлений про зміну обвинувачення, інакше його право на захист буде порушено [9].

До підстав зміни обвинувачення в бік зменшення його обсягу більшість вчених відносять випадки, коли:

- має місце непідтвердження будь-якої події злочину, що інкримінується обвинуваченому;
- недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні одного або декількох злочинів з числа тих, що ставляться йому в вину в постанові про притягнення як обвинуваченого;
- відсутність в діях особи складу злочину;
- непідтвердження обставин, що обтяжують відповідальність;
- встановлення обставин, що тягнуть зміну оцінки ступеня співучасті обвинуваченого в злочині (або деяких з них), у тому числі закриття справи на реабілітуючій підставі стосовно інших осіб;
- встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність.

Непідтвердження будь-якої події злочину, що інкримінується обвинуваченому, зустрічається досить рідко. Дана обставина повинна бути з'ясована в

ході перевірки матеріалів до порушення кримінальної справи. Якщо з'ясується, що взагалі не було події, описаної в повідомленні про злочин, або мала місце подія, яку неможливо кваліфікувати як злочин — необхідно приймати рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. Якщо ж кримінальна справа була порушена, а згодом з'ясувалося, що була відсутня подія злочину, — кримінальна справа підлягає закриттю на підставі п. 1 ст. 6 КПК України.

Відсутність у діях особи складу злочину також є підставою для закриття кримінальної справи. Дана підстава полягає в тому, що подія мала місце, була результатом вчиненої особою дії, однак не є злочином, оскільки відсутній хоча б один елемент складу злочину або суспільна небезпека вчинку. В даному випадку кримінальна справа закривається на підставі п. 2 ст. 6 КПК України.

Ми вважаємо, що ці та інші підстави закриття кримінальної справи не слід розглядати як підстави зміни обсягу обвинувачення в бік його зменшення. Вже в самих назвах статей кримінально-процесуального закону міститься призначення даних підстав, а саме — виключення провадження у кримінальній справі.

На наш погляд, найбільш вірним буде віднести до обставин, що тягнуть зменшення обсягу обвинувачення, недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні одного або декількох злочинів з числа тих, що пред'являються йому в постанові про притягнення як обвинуваченого.

Звичайно, ми постійно підкреслюємо, що обвинувачення може бути пред'явлене за наявності достатніх даних, що вказують на наявність в діях особи складу злочину. Однак у слідчій практиці не виключені випадки, коли до моменту притягнення особи як обвинуваченого такі дані існують і складаються в чітку систему доказів, але згодом спростовуються новими з'ясованими обставинами.

Якщо пред'явлене обвинувачення в будь-якій частині спростовується зібраними в процесі подальшого розслідування доказами, слідчий повинен в цій частині закрити справу. “Причому слід мати на увазі, — зазначає Л.М. Карнеева, — що постановою про закриття справи в будь-якій частині обвинувачення, що не знайшла підтвердження в ході подальшого розслідування, виноситься незалежно від того, чи впливає це на кваліфікацію злочину, який інкримінується. ...У випадках, коли закриття справи в будь-якій частині тягне зміну обвинувачення в цілому, поряд з постановою про закриття необхідно винести нову постанову про притягнення як обвинуваченого” [10].

Ми не повністю згодні з такою постановкою питання і вважаємо, що у всіх випадках зменшення обсягу обвинувачення повинна бути винесена нова постановою про притягнення як обвинуваченого. Це диктується правом обвинуваченого на захист від обвинувачення, навіть від такого, що змінилося на краще.

Прибічником такої ж позиції є й В.З. Лукашевич, який зазначає, що “незалежно від того, що відпадання певних фактів, які були в раніше пред'явленому обвинуваченні, змінює кваліфікацію на статтю з більш м'якою санкцією, обвинуваченому слід пред'являти нове обвинувачення, бо він не може бути позбавлений права знати, як кваліфікуються його злочинні дії в цій стадії кримінального процесу” [11].

Для зміни фактичної фабули обвинувачення, слушно зазначають Жогін Н.В. та Фаткуллін Ф.Н., немає потреби в закритті справи. Але з подальшими її міркуваннями ми не можемо погодитися. Так, вони висловлюють думку про те, що з теоретичної точки зору закриття справи підходить лише для тих випадків, коли треба визнати неспроможним хоча б одне з пред'явлених обвинувачень в цілому. При варіанті зміни обвинувачення, що розглядається, видається найбільш

доцільним винести постанову про виключення з обвинувачення фактів, які не підтвердилися, і про зміну правової кваліфікації вчинку, якщо в цьому є потреба. Вторинне пред'явлення обвинувачення і допит щодо нього обвинуваченого в цьому випадку не обов'язкові, достатньо ознайомити обвинуваченого з прийнятим рішенням, але без зволікання. Такий порядок гарантує право обвинуваченого на захист і має ряд переваг в практичному відношенні, особливо у справах, коли обвинувачений знаходиться під вартою, і тому пред'явлення обвинувачення з наступним допитом пов'язане з етапуванням [12].

Дійсно, іноді пред'явлення обвинувачення може бути пов'язане з деякими практичними труднощами (як етапування). Але ж слідчий не повинен нехтувати вимогами закону. А кримінально-процесуальний закон встановлює єдиний порядок пред'явлення обвинувачення для всіх його видів, навіть після його зміни. В КПК України нічого не говориться про такий порядок пред'явлення обвинувачення, коли можна обійтися без допиту обвинуваченого. Більш того, ч. 6 ст. 143 КПК України встановлює, що на початку кожного допиту слідчий повинен запитати обвинуваченого, чи визнає він себе винним у пред'явленому обвинуваченні, а потім запропонувати дати показання по суті обвинувачення. І навіть якщо обвинувачений повністю згоден з обсягом обвинувачення і не бажає давати показання, тому що вони не змінилися, слідчий повинен запитати, чому він визнає себе винним повністю.

Розгляд питання зміни обсягу обвинувачення в бік його зменшення дозволило нам зробити декілька висновків. Такі випадки можна поділити на дві групи:

а) зменшення обсягу обвинувачення з і збереженням його первинного формулювання;

б) зменшення обсягу обвинувачення, що тягне зміну його первинного формулювання.

До першої групи можна віднести ситуації, коли особі було пред'явлено обвинувачення у вчиненні декількох однорідних злочинів (наприклад квартирних крадіжок), передбачених однією статтею Кримінального кодексу (ст. 185 ч. 3 КК України), а згодом частина обвинувачення не знайшла свого підтвердження (наприклад вчинення двох крадіжок із семи), і кримінальна справа була закрита в частині пред'явленого обвинувачення. Однак, первинне формулювання обвинувачення залишилося незмінним (ст. 185 ч. 3 КК України), зменшився тільки обсяг обвинувачення. Така ж ситуація має місце й тоді, коли відпадають якісь факти з фабули обвинувачення.

Друга група — це випадки, коли особі пред'явлено обвинувачення у вчиненні декількох злочинів, передбачених різними статтями Кримінального кодексу (наприклад ст. 185, ч. 2, 186, ч. 2, 296, ч. 2 КК України). Якщо частина обвинувачення не знайшла свого підтвердження і кримінальна справа в цій частині закрита, змінюється первинне формулювання обвинувачення (наприклад ст. 185, ч. 2, 296, ч. 2 КК України).

Також вважаємо важливим відокремлювати підстави, що виключають провадження досудового слідства, від підстав зміни обсягу обвинувачення в бік його зменшення. Зменшитися обсяг обвинувачення може коли будь-яка його частина не знайшла підтвердження чи спростувалася в ході подальшого розслідування зібраними доказами. Навіть якщо в ході розслідування якимось чином виявиться одна з підстав, зазначених у ст. 6 КПК України, треба вважати, що має місце зміна обсягу обвинувачення в бік його зменшення на підставі, що виключає провадження по справі.

Третю форму зміни обвинувачення — зміну його суті — називають також зміною обвинувачення у вузькому сенсі. Така зміна обумовлюється виявленням обставин, що змінюють характер даних, викладених у постанові про притягнення як обвинуваченого, зокрема:

– можуть бути уточнені фактичні обставини (місце, час, засіб злочину, характер і розмір шкоди тощо);

– виправлена раніше допущена помилка або неточність формулювання обвинувачення, в результаті чого виникає необхідність у зміні кваліфікації вчинку.

М.І. Бажанов пропонує наступну класифікацію випадків зміни кваліфікації вчинку порівняно з кваліфікацією, викладеною в первинній постанові про притягнення як обвинуваченого:

– зміна обвинувачення, раніше пред'явленого обвинуваченому внаслідок зміни кваліфікації злочину на статтю з більш тяжкою санкцією;

– зміна первинно пред'явленого обвинувачення внаслідок зміни кваліфікації злочину на іншу статтю з менш тяжкою санкцією порівняно з первинним обвинуваченням [13].

У випадках, коли змінюється кваліфікація злочину на статтю, що передбачає більш тяжке покарання, виникає питання: чи слід закривати справу по первинно пред'явленому обвинуваченню?

Пленум Верховного суду УРСР від 22.03.1927 р. у своїй постанові зазначив: "...У випадку перекваліфікації слідчим злочину обвинуваченого справа за статтею первинно пред'явленого звинувачення закриття не підлягає, і слідчий обмежується лише мотивованою постановою про перекваліфікацію злочину і пред'явленням обвинувачення по новій статті".

М.І. Бажанов підкреслює, що таке рішення питання вважається правильним, тому що в даному випадку з'ясування тих або інших обставин справи змінює лише юридичну кваліфікацію злочину, вчиненого обвинуваченим. Обвинувачення тут у будь-якій своїй частині не відпадає, і нове обвинувачення поряд або взамін первинного не пред'являється. Тут обвинувачення отримує лише іншу юридичну кваліфікацію [14].

Дійсно, якщо йдеться про перекваліфікацію злочину, то сама фабула злочину

залишається незмінною. Ніякими фактами вона не доповнюється і ніякі факти з неї не виключаються, а також не замінюються одні факти іншими. Відбувається заміна однієї статті (частини, пункту) на іншу, тобто змінюється формула обвинувачення. Пред'явлення нового обвинувачення в кожному випадку зміни статті ми вважаємо обов'язковим. Це, знову ж таки, впливає з вимог закону про дотримання права обвинуваченого знати, в чому саме його звинувачують, права на захист тощо.

Обов'язкове пред'явлення обвинувачення за новою, більш тяжкою статтею пояснюється тим, що, пред'являючи обвинуваченому нову постанову про притягнення за вчинення злочину по статті, що передбачає більш тяжке покарання, слідчий надає йому можливість дати свої пояснення з цього нового обвинувачення і спростувувати його всіма законними засобами, заявити слідчому клопотання про з'ясування різноманітних обставин у справі у зв'язку з і зміною обвинувачення. Завдяки цьому обвинувачений реалізує своє право на захист.

У випадках, коли обвинувачення змінюється внаслідок зміни кваліфікації злочину на статтю, що передбачає більш м'яке покарання порівняно з первинною кваліфікацією, діють ті ж правила. Також виноситься нова постанову про притягнення особи як обвинуваченого, обвинувачення пред'являється цій особі, після чого вона обов'язково допитується по суті обвинувачення, реалізуючи завдяки цьому своє право на захист.

Існує думка, що при зміні юридичної кваліфікації злочину в бік пом'якшення можливі і такі випадки, коли характер первинно пред'явленого обвинувачення істотній зміні не піддається. Такими випадками, наприклад, є зміна обвинувачення зі ст. 187, ч. 2 на ст. 186 ч. 2 КК України (в ред. 2001 р.), коли з висновку судово-медичної експертизи було встановлено, що тілесні ушкодження, заподіяні потерпілому при нападі на нього, не є небезпечними для його життя і здоров'я в момент заподіяння.

На перший погляд здається, що зі всіх можливих випадків зміни раніше пред'явленого обвинувачення це єдиний, коли слідчий не зобов'язаний знову пред'являти обвинувачення. Адже в даному випадку ні якою мірою не порушується право обвинуваченого на захист: суть обвинувачення йому відома (воно вже було йому пред'явлене), він був з приводу цього обвинувачення допитаний і дав свої пояснення. Зміна ж тільки юридичної кваліфікації злочину в бік пом'якшення не обмежує право обвинуваченого на захист, бо не вносить істотних змін у фактичну сторону обвинувачення.

Однак поглянемо на цю проблему під іншим кутом. Дійсно, право обвинуваченого на захист начебто не порушене. Але порушується його право “знати, в чому саме він обвинувачується”, бо юридична кваліфікація змінена без його відома.

А.Я. Дубинський і В.О. Сербулов також підкреслюють, що незалежно від того, чи тягне за собою зміна обвинувачення зміну кваліфікації чи ні, слідчий зобов'язаний винести нову постанову про притягнення особи як обвинуваченого, пред'явити її обвинуваченому та допитати його по суті обвинувачення [15].

За необхідності зміни обвинувачення треба мати на увазі, що нова постанову про притягнення як обвинуваченого повинна бути узагальнюючою і виноситися не в доповнення до попередніх постанов, а замість раніше пред'явленого обвинувачення. В цьому випадку раніше винесена постанову, залишаючись в матеріалах справи, втрачає свою силу. Це положення окремим пунктом повинно міститися в новій постанові про притягнення як обвинуваченого, що унеможливлуватиме дезорієнтацію обвинуваченого і суду за наявності кількох постанов про притягнення як обвинуваченого.

Існує думка, що винесення нової постанови про притягнення особи як обвинуваченого повинно бути поставлене в залежність від того, чи істотними

є зміни обвинувачення [16]. При цьому в літературі немає одноманітного розуміння того, що означає “істотна зміна”. Наприклад, деякі вчені вважають, що не є істотними і не повинні тягнути за собою зміну обвинувачення такі нові обставини, які щодо певного складу злочину не мають кримінально-правового значення [17].

Інші не згодні з цим твердженням. Вони зазначають, що зміна даних про місце, час і засіб вчинення злочину повинна в усіх випадках відобразитися у формулюванні обвинувачення [18].

Такий висновок видається нам вірним, оскільки з питанням про місце і час злочину пов'язана можливість обвинуваченого висунути алібі або використати інші засоби захисту від обвинувачення. Уточнення ж відомостей про засіб скоєння злочину може взагалі поставити під сумнів його вчинення даною особою. Однак і цими авторами не запропоновано чітких, однозначних критеріїв для визначення “суттєвості” зміни обвинувачення.

На нашу думку, слід погодитися з А.Я. Дубинським, що саме порушення питання про винесення нової постанови про притягнення як обвинуваченого тільки за умови “суттєвості” зміни обвинувачення не може бути визнане плідним. Заздалегідь, до підсумкового рішення по суті справи (вироку суду, постанови про закриття справи), дуже важко, нерідко неможливо, визначити, чи має зміна формулювання обвинувачення, окремих його елементів істотне значення для реалізації обвинуваченим свого права на захист [19].

Крім того, навіть найнезначніші, на думку слідчого, зміни можуть бути сприйняті обвинуваченим як важливі, викликати рішучі заперечення, прагнення спростувати їх. Тому, наголосимо знову, слідчий за будь-яких змін, хоча б і найнезначніших, повинен виносити нову постанову про притягнення особи як обвинуваченого і пред'являти її



обвинуваченому, дотримуючись при цьому вимог ст. ст. 131, 132, 133 та 140 КПК України. За таких обставин допит обвинуваченого повинен проводитися слідчим у повному об'ємі, щодо всіх викладених в постанові епізодів злочину, а не тільки стосовно змін обвинувачення порівняно з колишнім. Це обумовлюється тим, що зміни обвинувачення можуть вплинути на позицію обвинуваченого стосовно всього обвинувачення в цілому або якоїсь його частини. Він може змінити, доповнити свої показання, що повинно бути зафіксовано в протоколі його допиту.

І на закінчення розгляду даного питання слід зазначити, що в юридичній літературі, зокрема С.В. Бородіним, висловлена думка, згідно з якою, для відокремлення випадків власне зміни обвинувачення від відпадання частини обвинувачення слід застосовувати такий критерій, як “самостійність обвинувачення, яке не підтвердилося”. Тобто, якщо стосовно обвинувачення, яке не підтвердилося, розслідування могло бути здійснене цілком самостійно, в рамках окремого провадження, це означає, що справа підлягає частковому закриттю.

З ним не погоджуються А.Я. Дубинський і В.О. Сербулов, підкреслюючи, що використання означеного критерію не виправдано розширить поняття зміни обвинувачення. На практиці це може призвести до того, що у справах, в яких відпадання частини обвинувачення не тягне за собою зміни кваліфікації, в деяких випадках (наприклад при виключенні з обвинувачення однієї з двох кваліфікуючих ознак, що не може вважатися відпаданням самостійного обвинувачення) вже не можна буде обмежитися тільки винесенням постанови про часткове закриття кримінального переслідування [20]. В таких випадках необхідно буде виносити нову постанову про притягнення як обвинуваченого, пред'являти її обвинуваченому і допитувати його по суті.

Остання точка зору є лише частково правильною. Так, дійсно, в даному випадку жодних змінених, додаткових, невідомих для обвинуваченого фактів у постанові не було. Обвинувачений раніше вже отримав можливість захищатися від обвинувачення, до того ж, більш широкого, давав по ньому показання. Але, як ми вже визначилися, в будь-якому випадку повинно бути пред'явлене остаточне обвинувачення та проведений допит обвинуваченого. Таке повторне пред'явлення обвинувачення дасть можливість обвинуваченому мати цілісну картину злочинної події, у вчиненні якої його звинувачують, що має безпосереднє відношення до забезпечення його права на захист.

Таким чином, зміна сутності обвинувачення має місце при виявленні підстав, що змінюють характер даних, викладених у постанові про притягнення як обвинуваченого, в результаті чого може бути змінена кваліфікація злочину. Такими підставами є: уточнення фактичних обставин злочину (місце, час, засіб злочину, характер і розмір шкоди тощо); виправлення раніше допущеної помилки або неточності формулювання обвинувачення.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наявність великої кількості не вирішених проблем теоретичного та практичного характеру стосовно поняття, видів та процесуального порядку зміни обвинувачення на досудовому слідстві обумовлює необхідність внесення змін у положення закону, які регламентують цей інститут кримінально-процесуального права.

На нашу думку, редакція статті 141 КПК України повинна бути доповнена більш конкретними, однозначними положеннями. Можемо запропонувати наступну її редакцію:

“За наявності достатніх підстав у ході досудового слідства обсяг обвинувачення може бути змінений в бік його збільшення чи в бік його зменшення або змінена сутність обвинувачення.

Зміна обсягу обвинувачення в бік його збільшення має місце в разі включення до нього будь-яких нових фактів, виявлених після пред'явлення обвинувачення, що тягне зміну фабули обвинувачення або зміну і фабули, і кваліфікації інкримінованого діяння.

Зміна обсягу обвинувачення в бік його зменшення має місце коли будь-яка його частина не знайшла підтвердження чи була спростована в ході подальшого розслідування зібраними доказами, в результаті чого змінюється його первинне формулювання.

Зміна сутності обвинувачення має місце при виявленні підстав, що змі-

нюють характер даних, викладених у постанові про притягнення як обвинуваченого, в результаті чого повинна бути змінена кваліфікація злочину.

За необхідності змінити обвинувачення слідчий у всіх випадках виносить нову постанову про притягнення як обвинуваченого, а попередня втрачає чинність, про що має бути зазначено в новій постанові.

Нове обвинувачення пред'являється слідчим з обов'язковим виконанням вимог, встановлених статтями 131, 132, 133, 140 і 143 цього Кодексу”.

### Список літератури:

1. Кримінально-процесуальний Кодекс України, затверджений Законом від 28.12.60 р. в редакції від 03.04.2003 р.
2. *Рыжачков А.П.* Обвиняемый. — М.: ПРИОР, 1999. — С. 86–87.
3. *Бажанов М.И.* Изменение обвинения в Советском уголовном процессе. — М.: Госюриздат, 1954. — С. 12.
4. *Якупов Р. Х.* Уголовный процесс / Под ред. В. Н. Галузо. — М.: Зерцало, 1999. — С. 270.
5. *Дубинский А.Я., Сербулов В.А.* Привлечение в качестве обвиняемого. — Киев: НИРИО КВШ МВД СССР, 1989. — С. 45.
6. *Фаткуллин Ф.Н., Зинатуллин З.З., Аврах Я.С.* Обвинение и защита по уголовным делам. — Казань: Изд-во Казанского университета, 1976. — С. 70.
7. *Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н.* Предварительное следствие в Советском уголовном процессе. — М.: Юридическая литература, 1965. — С. 249.
8. *Бажанов М.И.* Назв. работа. — С. 13.
9. *Дубинский А.Я., Сербулов В.А.* Назв. работа. — С. 42.
10. *Карнеева Л.М.* Привлечение в качестве обвиняемого. — М.: Госюриздат, 1962. — С. 62–63.
11. Уголовно-процесуальний кодекс РСФСР 1960 года. Комментарий. — М, 1962. — С. 153.
12. *Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н.* Предварительное следствие в Советском уголовном процессе. — М.: Юридическая литература, 1965. — С. 245.
13. *Бажанов М.И.* Изменение обвинения в советском уголовном процессе. — М.: Госюриздат, 1954. — С. 17.
14. *Бажанов М.И.* Вказ. работа. — С. 17–18.
15. *Дубинский А.Я., Сербулов В.А.* Привлечение в качестве обвиняемого. — Киев: НИРИО КВШ МВД СССР, 1989. — С. 45.
16. *Шимановский В.В.* Привлечение в качестве обвиняемого на предварительном следствии. — Л., 1983. — С. 38–39; *Фаткуллин Ф.Н.* Изменение обвинения. — М.: Юрид. литература, 1971. — С. 57.
17. *Фаткуллин Ф.Н.* Назв. работа. — С. 58.
18. Советский уголовный процесс / Под ред. С.В. Бородина. — М., 1982. — С. 324.

19. Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования. — Киев: КВШ МВД СССР, 1975. — С. 41.

20. Дубинский А.Я., Сербулов В.А. Привлечение в качестве обвиняемого. — Киев: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1989. — С. 45.

#### *РЕЗЮМЕ.*

В статье рассматриваются вопросы показывания в уголовном судопроизводстве с учетом четкого распределения функций обвинения, защиты и разрешения дела по существу и возложения бремени показывания на обвинителя при обязанности суда принимать решение только в русле доказанности обвинения именно обвинителем.

#### *SUMMARY*

In the article the issues of demonstration in the criminal court proceedings are considered taking into account definite distribution of the functions of the prosecution, the defence and absolution of the case on the merits and of placing the burden of proof to the prosecutor while the court is obliged to bring the verdict only on the assumption of the accusation being proved exactly by the prosecutor.

*Рекомендовано кафедрою  
кримінального процесу та криміналістики*

*Отримано 10.10.05*